ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 2 | 2021
ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00194

ЗАМОНАВИЙ ОЛАМДА ШАХСНИНГ ИЖТИМОИЙЛАШУВИ

Нигора Кудратовна Даминова
Самарқанд давлат чет тиллар институти, Педагогика ва психология кафедраси катта ўқитувчиси
nigoradaminova@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мақолада шахс ва унинг замонавий оламда ижтимоийлашуви масаласи ёритилган бўлиб, ушбу мавзуда психолог олимларнинг олиб борган тадқиқотлари таҳлил қилинган. Мақолада психологлар ва мутахассисларнинг тадқиқотларида шахс хатти-ҳаракатларининг мазмун моҳияти асосларини ва инсоннинг инновацион хатти-ҳаракатга қобилиятини ўрганиш масаласи мавжуд.

Калит сўзлар: шахс, инсон, ижтимоий, ижтимоийлашув, ёшлар.

SOCIALIZATION OF PERSONALITY IN THE MODERN WORLD

Nigora Kudratovna Daminova
Senior Teacher of the Department of Pedagogy and Psychology, Samarkand State Institute of Foreign Languages

ABSTRACT

The article deals with the issue of the individual and his socialization in the modern world, and analyzes the research conducted by psychologists on this topic. The article deals with the study of the fundamentals of the content essence of human behavior in the research of psychologists and experts and the ability of man to innovate behavior

Keywords: personality, person, social, socialization, youth.

КИРИШ

Шахснинг ижтимоийлашуви муаммоси узоқ вақт давомида педагогика ва психологиянинг бир қатор соҳаларида асосий масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Шахснинг турли гуруҳларга киритилиши, у томонидан ҳар бир инсон ва барча ижтимоий-психологик қатлам учун умумий бўлган ассимиляция қилишни ўрганиш, инсон ўз ижтимоийлигини қандай ва қай даражада эгаллашини ҳамда ўз хулқ-атворини қандай назорат қилиш нуқтаи назаридан муҳимдир. Сўнгги йилларда ижтимоий психологияда жараённи ўрганиш ва ижтимоийлашув натижаларини унинг айрим соҳаларини белгилаш нуқтаи

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00194

назаридан бўлиниш тенденциялари кузатилмоқда. Шахснинг сиёсий, иқтисодий, профессионал ижтимоийлашуви ва бошқалар шу тарзда ўрганилади. Уларнинг ҳар бири муҳим муаммоларни ифодалайди, уларнинг ечими замонавий ижтимоий вазият томонидан белгиланади, бутун меъёрлар ва қадриятлар тизимидаги ўзгаришлар билан белгиланади. Айни пайтда, ижтимоийлашувнинг турли жиҳатлари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ, чунки унинг турли муассасалари ва агентлари нафақат ўзига хос нормаларни, балки турли хил ижтимоий соҳалар ва инсон ҳаётининг соҳалари билан боғлиқ нормаларни ҳам эфирга узатадилар. Ушбу муаммонинг аҳамияти уларнинг изчил ижтимоий шахс хулқ-атворига таъсирида ижтимоийлашув таъсирининг энг юқори даражадаги барқарорлигидадир. Бундан ташқари, "меъёрларни рад этиш" мос хусусиятларни умуман хулқ-атвордан чиқариб ташлашни англатмаслигини тушуниш керак. Бу шуни англатадики, янги меъёрлар мавжуд бўлганларини кучайтириши, уларга зид келиши, тўсиб қўйиши ва алмаштириши мумкин, аммо уларни тўлиқ ўзгартира олмайди, шунинг учун шахснинг ижтимоий фаолияти билан боғлиқ ижтимоийлашув жараёни, шу жумладан жамоавий фаолият янада қийинлашади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Мак-Даугалл жамиятда хилма-хил фикрлар билан яшайдиган одам ахлоқий меъёрлар ва хулқ-атворнинг юқори турларини эгаллашга қодир, деб ҳисоблайди, бунинг натижасида ахлоқий анъаналар ҳам ривожланиши мумкин. Ижтимоийлашув – бу инсоният жамиятидаги объектив ўзгаришлар билан катта даражада ўзгариб турадиган турли хил ҳодисалар билан белгиланадиган жараёндир. Ҳар бир авлод муайян даврда ижтимоийлашув асосида вужудга келган бир қатор ўзига хос ижтимоий-психологик хусусиятларга эга. Шу нуқтаи назардан, ҳар бир авлоднинг ижтимоийлашуви ноёб ва такрорланмасдир.

Шахс, "маълум бир авлоднинг замондоши" бўлиб, ушбу ўзига хос хусусиятларни замонавий жамоаларга қўшилиш орқали ўзлаштиради (Б.Г.Ананьев, В.А.Колцова ва бошқалар). Шу муносабат билан ҳар бир кейинги авлоднинг ижтимоийлашувининг мазмун-моҳиятини тўлиқ башорат қилиш мумкин эмас. Бироқ, унинг таъсири бир ҳил ва аста-секин ўзгарувчан тузилишга эга. Бу шуни англатадики, ушбу структуранинг таркибий қисмлари сезиларли даражада ўзгариши мумкин, аммо тузилманинг ўзи аҳамиятсиз. Бошқача қилиб айтганда, ижтимоий муносабатлар тизимида шахснинг

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00194

барқарорлигини ва шунга мос равишда ижтимоий хулқ-атворни озми-кўплигини таъминлайдиган ижтимоийлашув таъсирининг доимий тузилмалари мавжуд.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Сўнгги ўн йилликларда ўтказилган кўплаб таққослаш тадқиқотлари натижаларига кўра, ижтимоийлашув жараёни нафақат институционал шаклланишлар томонидан, балки борлиқ шароитининг ўзгариши билан ҳам белгиланади: ҳаракатланиш имкониятлари, виртуал маконда бўлиш, маълум бир жамоада узоқ вақт қолиш учун зарурий эҳтиёжнинг етишмаслиги, қўллаб-қувватлаш гуруҳларини осонгина ўзгартириш қобилияти ва бошқалар. Хусусан, психологлар замонавий ўспиринлар ва ёшлар ўртасидаги дўстлик давомийлигининг пасайганлигини, демографик статистика никоҳларнинг ўта беқарорлиги ва шу кабиларни эътироф этишади. Шундай қилиб, ҳаётнинг ўзгарувчан ҳолатлари ижтимоийлашув жараёнида сезиларли из қолдиради ва унинг таъсирини вақт ҳамда мазмун жиҳатидан ўзгартиради. Замонавий дунёда шахснинг ижтимоийлашуви детерминантларнинг интенсив ўзгариши билан тавсифланади. Ижтимоий ноаниқлик нафақат шахсни жамоага қўшилишидаги ўзгаришларни белгилайди, балки субъектнинг хатти-ҳаракатларини тартибга солувчи нормага айланади. Шу муносабат билан, психологлар ва мутахассисларнинг тадқиқотларида тобора хавфли хатти-ҳаракатларнинг мазмун моҳияти асосларини ва инсоннинг инновацион хатти-ҳаракатга қобилиятини ўрганиш масаласи мавжуд.

Сўнгги ўн йилликларда шахснинг ижтимоийлашуви муаммоси когнитивизм ва конструктивизмнинг назарий қарашлари призмаси орқали тобора фаол ўрганилмоқда. С.Московичи ижтимоий вакилликларнинг шаклланишини ижтимоийлашувнинг маълум натижаси деб ҳисоблайди. Инсоннинг маълум ҳодисалар ҳақидаги ғоялари катта даражада маълум ижтимоий ҳодисаларга ўзларининг қарашларини ривожлантирадиган гуруҳларга қўшилиш орқали аниқланади. Ушбу қарашларнинг тартибли тизими, ундаги меъёрлар семантик блокларга асосланган бўлиб, шубҳасиз, шахс хулқ-атворининг маълум бир кетма-кетлигини олдиндан белгилаб беради. П.Бергер, Т.Лускман нуқтаи назаридан инсоннинг ижтимоийлашуви муқаррарлик ғоялари, ноаниқлик, бирламчи ва рационал ҳамда эмоционал бошқарувчанлик жараёнида, иккиламчи ижтимоийлашув жараёнида қатъиятлилик асосида қурилган маънолар муҳим аҳамиятга эга. Ушбу қарашлар

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00194

ижтимоийлашувни тадқиқ қилишда бизнинг ёндашувимизга жуда яқин бўлиб, унда таҳлилнинг асосий бирлиги шахснинг инстанцияси – ташкиллаштиришнинг турли даражаларида динамик шаклланиш, бу бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга, бунинг натижасида фақат хулқ-атворни тартибга солиш амалга оширилади, лекин шахсиятни шакллантириш жараёни амалга оширилади.

Шахснинг ижтимоийлашуви жараёнида унинг инстанциялари ўзининг аниқлиги ва барқарорлигини оширади. Ўзгаришлар тоифасини ҳисобга олган ҳолда, ижтимоийлашув муаммосига тўхталиб, ушбу муаммони ҳал қилиш учун принципиал аҳамиятга эга бўлган баъзи бир алоҳида масалаларга тўхталиб ўтиш зарур. Аввало, биз болалар ва катталар ижтимоийлашувидаги фарқлар ҳақида гапирамиз. Сўнгги ўн йилликларда мактабгача ва мактаб ёшидаги шахсни ижтимоийлаштириш бўйича тадқиқотлар сони сезиларли даражада камайди.

Замонавий ҳаётда болаларнинг ижтимоийлашувининг ўзгарган шартлари ижтимоийлашувнинг янги реалликни ўрганишни талаб қилади. Ўзбекистон шароитида болалар ижтимоийлашувининг асосий институтлари – оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлиги алоҳида ўрин тутади. Агар дастлабки иккитасига нисбатан уларнинг типологиясида, шаффоф шароитида бирон бир аниқлик бўлса, маҳалла деярли ҳар доим тадқиқот доирасидан ташқарида қолади. Айни пайтда, хорижий психологларнинг тадқиқотларида ушбу шартларни уларнинг ижтимоийлашуви роли нуқтаи назаридан таҳлил қилишга уринишлар мавжуд. Бироқ, чет эл тажрибасини бир қатор ҳолатлар учун осонгина кўчириш мумкин эмас, уларнинг орасида энг аҳамиятлиси бу ноёб ижтимоий психология бўлиши мумкин. Институционал таъсирларнинг мураккаблигини ёдда тутган ҳолда, ушбу муассасага диққат билан эътибор қаратиш лозим. Бу маълум бир мақомга (этник, иқтисодий, ҳуқуқий ва бошқалар) эга бўлган гуруҳларнинг табақаланиши ва ихчам жойлашуви билан боғлиқ ҳолда айниқса муҳимдир. Шундай қилиб, ижтимоий психологлар томонидан олиб борилган тадқиқотлар ихчам турар-жой шароитида ижтимоийлашувнинг мойиллигини кўрсатди (масалан, Л.М.Поповнинг ёшларнинг гуруҳ ҳаракати тўғрисида; В.В.Константинов – мажбурий мигрантларнинг мослашуви тўғрисида; Т.В.Семенова – шаҳар аҳолиси психологияси тўғрисида ва бошқалар). Ушбу тадқиқотлар катта амалий аҳамиятга эга бўлиб, улар ёшлар, миграция, иқтисодий, ҳуқуқий, таълим сиёсати йўналишларини аниқлашдан иборат.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00194

Таълим соҳасида юз бераётган ўзгаришлар шунчалик аҳамиятли бўладики, янги ўзгарувчан таълимда бола шахсининг ижтимоийлашуви хусусиятларини ва меъёрий ижтимоийлашув шароитларини аниқлаш зарурати туғилади. Ушбу соҳадаги ишларнинг ҳозирги ҳолати, унинг ижтимоий тарафдор хулқ-атворини тартибга солувчиларни тайинлаш мақсадида шахсни норматив равишда ижтимоийлаштириш дастурларини ишлаб чиқишни талаб қилади. Уларнинг, муҳим таркибий қисми бу одам томонидан етказиб бериш ва ўзлаштириш учун энг қийин бўлиб туюлган, субъект позициясига асосланган танқидий фикрлашдир.

ХУЛОСА

Мактаб ёшидаги болаларнинг ижтимоийлашувини ўрганиш нафақат сўнгги ўн йилликларда ушбу жараён таркибидаги объектив ўзгаришлар билан, балки ижтимоий институтлар соҳасида ўзгаришлар юз бераётганлиги билан ҳам боғлиқдир. Ижтимоийлашув функцияларини баъзи муассасалар ташкиллаштиради ва бошқа бир муассасалар эса уларни йўқотади. Бундай шароитда интернет, субмаданият ва бошқа шу каби муассасаларнинг вазифаларини ҳамда уларнинг анъанавий муассасалар билан алоқаларини ўрганиш зарур. Шу билан бирга, ҳар бир муассаса универсалдан ташқари, муносабатларнинг муайян соҳаларини тартибга солувчи ўзига хос таркибга эга эканлигини англаш керак. Шу маънода уларнинг ижтимоий ва шахсий қадриятлари, меъёрлари ва ғоялари билан изчиллиги ҳамда ўзаро боғлиқлиги масаласини аниқлаштиришга қаратилган тадқиқотлар алоҳида долзарбликка эга. Олиб борилган тадқиқотлар умумий ва махсус хусусиятларни аниқлашга имкон беради, аммо гуруҳлар ва шахсларнинг ижтимоий фирлари ўртасидаги муносабатлар ҳақида сўз юритиш учун етарли асос яратмайди. Ушбу муносабат уларнинг одамлар хулқ-атвори ва аниқ ҳаракатлари даражасида объективлашувида намоён бўлади. Шундай қилиб, профессионал усулни танлаш, маиший қарорлар тенденциявийлиги, оилавий стратегиялар ва шу кабилар юқори даражада ушбу ғоялар билан белгиланади. Уларининг салмоқли ҳиссий таркиби ва ёшларнинг камолотга етишганлиги сабабли, бу тенденциявийлик профессионал ўзини ўзи аниқлаш, ижтимоий қарорларда гуруҳ мувофиқлиги ва шу кабилар жараёнида ўзига жалб қиладиган мутахассисликларни танлашда намоён бўлади.

REFERENCES

1. David G. Mers Psychology, USA, 2010.
2. Ғозиев Е.Г. Умумий психология. – Тошкент, 2010.
3. Смирнов А.Г. Практикум по общей психологии. - М., 2011.
4. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Ростов на-Дону, 2010.